

הפרטת מערכת החינוך

פרק זה הינו חלק מנייר עמדה כולל בנושא:
"משמעת, אחריות ומנהיגות במערכת החינוך" – מאת מאיר בכור

הקדמה

בכתיבת נייר עמדה זה, אני מביע את דעתי האישית בלבד, ואין לי שום כוונה לפגוע באיש ו/או במוסד כלשהו. בכוונתי לעזור ולקדם את נושא המשמעת והאחריות בחינוך במדינת ישראל. עבורי, החינוך הוא משימה לאומית ראשונה במעלה.

מזה כעשור, בהזדמנויות שונות, עולה לשיח הציבורי כוונת המדינה להפריט גם את החינוך בישראל. התהליך נעשה בתחום ומאחורי הקלעים, תוך הטעיית הציבור באמצעים שונים, כולל ייבושו והמאסתו של החינוך הציבורי (כפי שנעשה גם בתהליך ההפרטה של מערכות אחרות).

מגמת ההפרטה של מערכת החינוך מסוכנת מאד לעצם קיומו של חינוך ציבורי איכותי, הנותן הזדמנות שווה באמת לכל שכבות האוכלוסייה, ועל כך מתריעים בשנים האחרונות גם בכירים במשרד החינוך ומנהלי בתי-ספר.

מומלץ מאד למשרד החינוך לקרוא בעיון רב וביתר תשומת לב את המסמך המקיף והיסודי שנכתב על-ידי עו"ד נגה דגן-בוזגלו ממרכז אדוה בנובמבר 2010. המסמך - "היבטים של הפרטה במערכת החינוך", מראה כי ההפרטה במערכת החינוך הישראלית, לא זו בלבד שהיא מגבירה את אי-השוויון אלא שהיא גם חותרת תחת יכולתו של משרד החינוך להנהיג מדיניות חינוכית שתקדם את כלל התלמידים בישראל.

האבסורד הוא שהמסמך מתבסס על פרסומים של משרד החינוך, דוחות מבקר המדינה, מחקרים קודמים בנושא ומידע הזמין באינטרנט. בנוסף מתבסס המסמך גם על ראיונות שנערכו עם מנהלי בתי ספר, מנהלי מחלקות חינוך, מפקחים, עובדי משרד החינוך, עובדי רשתות ופרויקטים בהווה ובעבר, שרובם בקשו להישאר בעילום שם.

כלומר, המידע נגיש וידוע למשרד החינוך, אך זה בוחר להתעלם ממנו ולא נראה שיש בכוונתו לעשות דבר לשינוי המגמה ולעצור את הסחף.

המגמה הממשלתית להפרטת החינוך מכשילה מראש כל ניסיון לשיפור מערכת החינוך הציבורית: דחיית יישומן וביצוען של רפורמות ברוכות כמו צמצום מספר התלמידים בכיתה, כמו פיתוח החינוך הטכנולוגי, העלמת עין מהתופעה של "מורים עובדי קבלן" העובדים ללא זכויות סוציאליות ובמשכורות מעליבות, גורמת לציבור לסלוד מהחינוך הציבורי ולהעדיף את מגמת החינוך הפרטי. כך יוחלש החינוך הציבורי עד לחיסולו.

משרד האוצר מעודד את מגמת ההפרטה ואילו משרד החינוך, במדיניותו ובגישתו הפופוליסטית, יוצר וואקום לתוכו קל להורים ולבעלי ההון להיכנס.

אנשי ההון, שמבינים היטב את הפוטנציאל העסקי האדיר המונח לפניהם, פועלים בדרכים שונות כדי להכניס רגלם למערכת החינוך (תעשיית השעורים הפרטיים, תעשיית ההכנה לצה"ל, תעשיית ההכנה לפסיכומטרי, תעשיית ההכנה לבגרות אחרי הצבא, ויש ואפילו ניצנים של תעשייה להכנה לכיתה א'!).

גם הורים בעלי הון רואים את התמונה העגומה בחינוך הציבורי - ממוצעים נמוכים, "חסכון" ואפילו קמצנות מוגזמת בשעות לימוד, כיתות עמוסות ובנוסף אלימות, בעיות משמעת, וונדליזם וכו'.

הורים אלה רוצים לתת לילדיהם את המקסימום האפשרי - ובצדק מבחינתם - ומתחילים להקים בתי ספר פרטיים, בעלויות שאינן שוות לכל נפש ונעות החל מ- 6,000 ש"ח ועד לעלות דמיונית של כ-35,000 ש"ח לכל תלמיד בשנה.

בתי הספר הפרטיים

החינוך הפרטי בישראל מוסווה בעצם תחת ההגדרה: "מוסד מוכר שאינו רשמי." תחת כותרת זו נכנסים כל בתי הספר הייחודיים - בתי ספר המתמקדים בנושא לימוד מסוים (טבע, אומנויות וכדומה) או כאלו המושתתים על אידיאולוגיה או פדגוגיה ייחודית (דוגמת חינוך דמוקרטי או אנתרופוסופי). בתי הספר הייחודיים הולכים ומתרבים בעשור האחרון.

בשנת 2007 אושר "חוק נהרי" המחייב רשויות מקומיות במימון מוסדות חינוך מוכרים לא רשמיים בשיעור של 75 אחוזים מהמימון הניתן למוסדות חינוך רשמיים, עם אופציה למתן מימון של 100 אחוזים.

דהיינו, החוק מחייב את העיריות לתקצב גם בתי-ספר פרטיים, שהוקמו על-ידי עמותות חרדיות, מוסדות ערביים, או קבוצות הורים אליטיסטיות, כאשר יכולתו של משרד החינוך לשלוט בתכנים הנלמדים בבתי-ספר אלו, מוטלת בספק גדול.

אחת התגובות לאישור החוק מבטאת בצורה טובה את השפעתו לרעה של החוק על מערכת החינוך הציבורי:

"...גם "פורום 15 הערים הגדולות" התנגד להצעת החוק. בהודעה שפירסם הפורום נכתב כי בעקבות החוק "יאלצו הרשויות המקומיות להפנות תקציבים מבתי הספר הממלכתיים לבתי הספר הפרטיים, והדבר יתבטא בפחות שעות לימוד, פחות הסעות ופחות שיעורי תגבור וההעשרה בחינוך הממלכתי. כנסת ישראל ויתרה היום סופית על החינוך הממלכתי".
(כתבתם של מר שחר אילן ומר אור קשת, הארץ, 21/05/07)

"גולת הכותרת" היא ההכרה בבית הספר הראשון הנמצא בבעלות פרטית לחלוטין, כמוסד חינוכי מוכר שאינו רשמי. בית הספר, הגובה 35,000 ₪ לשנה מתלמידיו, זוכה בעקבות הכרה זו גם לתקצוב מהמדינה - על חשבון בתי ספר ממלכתיים, שמצבם כבר חמור ממילא.

יש לציין כי ההכרה בבית הספר הפרטי באה בניגוד גמור לדעתו של משרד החינוך, והתקבלה רק בזכות מערכת המשפט, הנוטה לקבל בקשות מסוג זה בשם חופש הבחירה של ההורים וחופש העיסוק של המורים.

אין זו הפעם הראשונה שבית המשפט, מתוך רצון להגן על ערכים גדולים כמו חופש בחירה או חופש דיבור, שוכח להסתכל על התוצאות לטווח הארוך של החלטותיו - החלטות שבסופו של דבר, פוגעות באזרח הקטן, עליו אמור בית המשפט להגן. לפעמים, כאזרח פשוט, יש לי הרגשה שבית המשפט מנותק מהמציאות בארצנו.

אם לצטט מדבריו של שר החינוך: "...חינוך פרטי במדינת ישראל הוא לא באמת חינוך פרטי, אלא חינוך פרטי בכסף ציבורי" ([בכנס החינוך במכון ון ליר בירושלים בנובמבר 2010](#)).

חלק ממוסדות החינוך הלא רשמיים עובד בהתאם להוראות משרד החינוך וכפוף לפיקוחו, אך חלק אחר עושה דין לעצמו וקובע לעצמו את התכנים הנלמדים, בעוד שיכולת הפיקוח של משרד החינוך עליהם מוטלת בספק.

במחקר האחרון שערך משרד החינוך בשנת 2002 אין נתון מובהק על מספר בתי הספר הייחודיים. דוח של מחלקת המחקר והמידע של הכנסת העלה כי למערכת "אין כלים ברורים וחד-משמעיים להתמודד עם תופעת בתי-הספר הייחודיים.

"תהליך ההקמה של בית ספר ייחודי אינו ברור ואינו עקבי: לא ברור מי הגורם הממונה על אישור בית הספר ומהם הקריטריונים לאישור ההקמה".
(דוח שנתי 2010, "בין הציבורי לפרטי", מכון ון ליר בירושלים).

כתוצאה מכך, משרד החינוך מאבד שליטה על חלק מהמוסדות והזרמים החינוכיים הקיימים (ויש הרבה מאוד כאלה), בתי הספר הציבוריים מתרוקנים ממורים מצטיינים ומאוכלוסיות סוציו-אקונומיות חזקות. משרד החינוך הופך לגזבר שרק משלם "עבור כל ראש" הלומד באותם בתי ספר פרטיים - זהו אחד השלבים בדרך להפרטת החינוך.

משרד החינוך חייב "לעשות סדר בבלגן" - אי אפשר מצד אחד להזהיר ולטעון כנגד הפרטת מערכת הציבורית, ומצד שני להשאיר נושא כל-כל חשוב ללא פיקוח וללא יכולת אמיתית לאכיפת הפיקוח המועט שיש.

העול הכספי על ההורים

סממן נוסף להפרטה הוא ההגדלה השיטתית של העול הכספי המוטל על ההורים, למרות חוק חינוך חובה: מחקר חדש של הכנסת קובע כי 51 אחוזים מבתי הספר חרגו בגובה התשלום שדרשו מהורי התלמידים עבור שיעורי העשרה וציוד המותרים על-פי החוק ([מר תומר ולמר](#), ynet, 02/02/11) - ומשרד החינוך מעלים עין מהתופעה ומהחוק!

במסגרת בדק הבית על משרד החינוך לטפל גם בבעיה זו, לאכוף את החוק הקיים בנושא תשלומי ההורים ולבחון אפשרויות להפחתת העול המוטל עליהם, מבלי לפגוע במתן השירות לתלמידים.

כפי הנראה, נוח למערכת לשנורר בצורה כזו מההורים - בכך מעודדים את ההורים שיש להם היכולת לשלם יותר (עבור "שיעורי העשרה" למשל) ועל-ידי כך ליצור בסיס להפרטת שירותים שאמורים להינתן על-ידי מערכת חינוך הציבורית ולהיות ממומנים על-ידי המדינה.

בתגובה לטענות המועלות במחקר השיב משרד החינוך כי "התל"ן משמש מענה לבקשות ולדרישות הציבור לתוספת לימודים או לייחוד שיבטא את רצונותיהם" (תל"ן - תוכנית לימודים נוספת).

לדעתי, תשובה זו אינה עניינית וקשה שלא להתייחס אליה כתירוץ וכברחה מאחריות.

יתירה מזו, הורים מתלוננים רבות על כי התל"ן המופעל על-ידי מדריכים שרמתם המקצועית אינה גבוהה וכי למרות שההורים משלמים לא מעט, התמורה נופלת בהרבה מההבטחות.

דוגמאות לתוצאות ההפרטה

מי שחושב שכאשר יופרט החינוך נקבל חינוך טוב יותר - טועה ומטעה: בכל המערכות שהופרטו עד היום, ירדה איכות השירות למינימום והאזרח הפשוט משלם יותר ומקבל פחות: ההוכחה לכך היא מצבן של מערכות אחרות שהופרטו: המנהלים והבכירים מקבלים משכורות עתק, והעובדים, במקרה זה המורים, הופכים לעבדים, ללא תנאים סוציאליים סבירים. אנו יוצרים מעין פיאודליזם של שנות האלפיים. האם זה מה שנרצה שיקרה לתלמידים ולבני הנוער שלנו?

להלן שלוש דוגמאות לתוצאות העגומות והמסוכנות של הפרטת החינוך:

מורים עובדים קבלן

אחת התוצאות היותר מסוכנות ובעייתיות של מדיניות ההפרטה היא היווצרותו של סקטור חדש: "מורים עובדי קבלן". מדובר במורים העובדים במשכורת מינימלית וללא תנאים סוציאליים, המועסקים על-ידי "קרנות" שונות, המתפקדות בעצם כחברות כוח-אדם.

בדוח של מכון ון ליר (שנת 2010) מצויין כי:

"בבתי ספר ייחודיים נהוג להעסיק מורים באמצעות עמותה, מתוך עקיפת המסגרת של ההסכם הקיבוצי של ארגוני המורים. הסכנה בכך היא פגיעה בתנאי ההעסקה של המורים באופן ישיר, וברמת החינוך באופן עקיף."

גם בנושא זה מנסים ומצליחים לאחז את עיני הציבור - במקום לקרוא למעסיק "חברת כוח-אדם" אומרים שהמורים מועסקים בעמותות או קרנות. השם שונה, אך תנאי ההעסקה זהים, כפי שמעידה אחת המורות בקרן קרוב:

"הסיפור שלי שייך ליותר מ-4,500 מורי קרן קרב, הזוכים ליחס מבזה בשם הפרטת מערכת החינוך. אנחנו, שמלמדות, מגישות ציונים ומשתתפות בישיבות מורים, לא מקבלות שכר בחופש, ואיש לא יודע אם נשוב ללמד בשנה הבאה..." (ynet, "אני מורה ללא זכויות", 26/04/11).

האם מורים עובדי קבלן, המקבלים משכורת מינימלית, ללא זכויות סוציאליות, יכולים להיות מורים טובים ואיכותיים?
האם הציבור יסכים לראות עובדי קבלן מלמדים את ילדיהם כשכל שני וחמישי יוחלפו המורים באחרים?

הפרטת השירות לבריאות התלמיד:

בשנת 2007 הוחלט להפריט את שירותי בריאות התלמיד, ואת אחיות בתי-הספר החליפו אחיות של חברות חיצוניות. מאז ועד היום התדרדרה איכות השירות לתלמידים והוקמו כבר 7 וועדות שונות בנושא שקבעו כי יש להחזיר את השירות לידי המדינה. כבוד השופט רובינשטיין ציין כי "ישנו ספק אם שירות מעין זה צריך להיות מופרט מטבעו" (בדיון בו נפסל הזיכיון שקיבלה חברת נטלי למתן שירותי הבריאות לתלמיד).
יתירה מכך - מבקר המדינה מצא, שבניגוד להערכות כי הפרטת שירותי בריאות התלמיד בבתי הספר תחסוך מיליונים - היא עלתה 20 מיליון שקלים נוספים בשנה.

מפעל ההזנה לתלמידים

דוגמא נוספת היא מפעל ההזנה לתלמידים, שגם הוא נמצא בידיים פרטיות: תחקיר של אחת מתכניות הטלוויזיה הראה כי ארוחה עולה לבתי הספר 8 ₪ בלבד, אך בעבורם מקבלים הילדים מעט מאד חלבונים והרבה מאד מים, פחמימות ומלח - תזונה, שבטווח ארוך גורמת נזק בריאותי לתלמידים.

סיכום

החברות הפרטיות רוצות "לעשות כסף" והרבה, וזה תמיד בא על חשבון השרות - זה טבעו של עולם. לכן, חייבת תמיד להישאל השאלה מה ראוי להפרטה ומה חייבים להשאיר בשירות המדינה, כדי לשמור על בריאות ילדינו ועתידם.

טעות חמורה היא להסתכל על בית-הספר של החינוך הציבורי כעל עסק שעליו להיות רווחי כל הזמן.
חינוך הוא "עסק" לטווח הרחוק - ההשקעה העכשווית בתלמידים צריכה להיות עצומה, אמיתית ומשמעותית, על-מנת שהמדינה תוכל לקטוף את הפירות - שנים רבות מאוחר יותר.

ברוב המקרים מנהיגות רוצה לראות תוצאות מיידיות כאן ועכשיו, ולפיכך דווקא אותם נושאים בעלי חשיבות לאומית לטווח הארוך נידונים להזנחה.

למדינה יש אחריות עליונה כלפי חינוך אזרחיה - הרי רק באמצעות חינוך והשכלה של הדור הצעיר נבטיח את עתיד המדינה – וזהו אמור להיות האינטרס של כולנו, לא כן?!

בשלב זה, כל עוד מערכת החינוך אינה מופרטת (לפחות לא בצורה רשמית) והמדינה עדיין מממנת את החינוך הציבורי (וחלק גדול מהחינוך הפרטי) - חייבת להיות שליטה מקסימאלית של משרד החינוך בנעשה בחינוך, על כל זרמיו - זוהי האחריות שלו.

באחריות הממשלה לקבוע חד-משמעית כי משרד החינוך הוא "בעל הבית" - כל עוד הוא מממן את פעילותם של מוסדות החינוך השונים - הוא בעל המאה ולכן גם בעל הדעה.

באחריותו של משרד החינוך לקבוע קו ברור של מדיניות ושל מסגרת חינוכית שתחייב את כל הזרמים השונים ואת כל מוסדות החינוך באשר הם.

בכל מקרה של סטייה ממדיניות המשרד ומהמסגרת שהוא קבע, ניתן יהיה להחזיר את השליטה בזרמים השונים, קודם כל באמצעות הסנקציה האפקטיבית של עצירת הכספים המוזרמים לביה"ס או למוסד החינוכי שסטה מהדרך. הכוונה היא למשל למוסדות בהם קיימת אפליה על רקע עדתי, מוסדות המטיפים נגד המדינה ו/או מוסדות שאינם מכירים במדינת ישראל, ו/או מוסדות המוכנים לקבל כסף מהמדינה ובמקביל קוראים לחרם עליה וכיוצא בזה.

יש לקבוע, כי כל מוסד ההולך נגד הקו שהנחה משרד החינוך לא יקבל את תקציבי המשרד. יש להודיע על כך מראש לכל המוסדות הרלוונטיים שמקבלים סיוע ממשרד החינוך, על מנת למנוע הפתעות בעתיד.

זוהי החלטה שצריכה להתקבל ברמה הגבוהה ביותר של קובעי המדיניות - ראש הממשלה והשרים.

אסיים שוב בדבריה של המורה מקרן קרב: "מורי קבלן כמונו, יש לא רק במסגרת "קרן קרב". תחת שמות אחרים, קרן רש"י, תל"ן ועוד, מלמדים מורים בשיטה קבלנית בעלת נוסחה משותפת: הוצאת מקצוע ההוראה מידי משרד החינוך, לידי קבלנים פרטיים המעסיקים את המורים בתנאים מופחתים".

אם לא נתעורר - זה יהיה עתידה של מערכת החינוך בישראל.

עלינו להפנים שמדינה ללא חינוך ציבורי הולם, או תחליף אמיתי והוגן לחינוך ציבורי, תאבד מהר מאד את המשאב היקר ביותר שלה – ההון האנושי.